

ВІДМІННОСТІ МІЖ ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ПІДХОДАМИ ДО ОЦІНКИ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Резюме: У статті розглянуто теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми відмінностей між вітчизняними та міжнародними стандартами щодо оцінки дебіторської заборгованості. Визначено основні види оцінювання дебіторської заборгованості торговельних підприємств. Запропоновано шляхи удосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості торговельних підприємств.

The summary: in the article it is considered teoretiko-methodological and organizationally practical problems of differences between domestic and international standards in relation to the estimation of account receivable. Certainly basic types of evaluation of account receivable of point-of-sale enterprises. The ways of improvement of record-keeping of account receivable of point-of-sale enterprises are offered.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, оцінка дебіторської заборгованості торговельних підприємств за вітчизняними стандартами, оцінка дебіторської заборгованості торговельних підприємств за міжнародними стандартами.

Актуальність. В Україні зумовлена необхідність адаптування вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку до вітчизняних, з метою удосконалення системи обліку. Також, зважаючи на те, що фінансове ресурсозабезпечення економічного розвитку в умовах функціонування ринкових відносин неможливе без використання міжнародної практики, постійне зростання обсягів дебіторської заборгованості на українських підприємствах свідчить, що сьогодні даний об'єкт обліку потребує удосконалення. Щодо стану взаєморозрахунків з іноземними контрагентами свідчать наступні статистичні дані. Зовнішньоторговельні операції товарами Україна здійснювала з партнерами із 169 країн світу. У січні 2010р. експорт товарів становив 3011,8 млн. дол. США, імпорт – 3326 млн. дол. Порівняно з січнем 2009р. експорт збільшився на 23,6%, імпорт – на 63%. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 314,2 млн. дол. (за січень 2009р. позитивне – 396,2 млн. дол.) [4]. Проте викликає хвилювання, що зокрема прострочена дебіторська заборгованість у зовнішньоекономічній діяльності становила:

- станом на 01.01.2007 – 469,89 тис. дол. США;
- станом на 01.01.2008 – 417,7 тис. дол. США;
- станом на 01.01.2009 – 607,87 тис. дол. США;
- станом на 01.12.2009 – 808,6 тис. дол. США [5, с. 140-141].

Ці дані свідчать про динаміку зростання простроченої дебіторської заборгованості торговельних підприємств. Одним із факторів, що цьому сприяє є неузгодженість та нерозуміння систем організації ведення бухгалтерського обліку даного об'єкта. Тому зараз надзвичайно актуальним є приведення вітчизняних стандартів обліку щодо оцінки дебіторської заборгованості до міжнародних.

Постановка проблеми. При здійсненні зовнішньоекономічних операцій, українські підприємства як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, повинні узгоджувати свої економічні інтереси з іноземними контрагентами. Однією із проблем є відмінності у веденні бухгалтерського обліку, зокрема оцінка та визнання дебіторської заборгованості торговельних підприємств. Це спричинює певні непорозуміння з іноземними партнерами щодо форми і змісту розрахунків, визнання економічної вигоди тощо.

Мета. Здійснити порівняльний аналіз щодо оцінки дебіторської заборгованості торговельних підприємств за українськими стандартами та МСБО.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні **завдання**:

- розкрити економічну сутність дебіторської заборгованості та особливості її утворення у зовнішньоекономічній діяльності;
- сформулювати основні відмінності щодо оцінки дебіторської заборгованості торговельних підприємств;
- надати рекомендації щодо можливостей застосування положень міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в Україні.

Об'єкти. Оцінка дебіторської заборгованості торговельних підприємств за П(С)БО та МСБО.

Під час вивчення даної проблеми були використані матеріали, що містяться в працях вчених у галузі теорії і практики бухгалтерського обліку, фінансів та нормативні документи. Окремі аспекти обліку дебіторської заборгованості розкриті в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Бутинець Ф.Ф., Голов С.Ф., Сопко В.В., Шаповалова А.П., Нападовська Л.В., Дон Р. Хенсен, Д. Нортон, Р. Каплан [2, с. 39].

Основна частина. *Дебіторська заборгованість* - суми, які нараховуються підприємству від покупців за товари або послуги, продані в кредит.

Відповідно до Плану рахунків і Інструкції по його використанню «Дебіторська заборгованість (платежі по якій очікуються більш ніж через 12 місяців після звітної дати)» і «Дебіторська заборгованість (платежі по якій очікуються протягом 12 місяців після звітної дати)» має бути відображена як дебіторська заборгованість (довгострокова і короткострокова), незалежно від контрагентів, по розрахунках з якими вона виникла [1, с. 31].

Згідно МСБО дебіторська заборгованість класифікується на короткострокові (оборотні) активи, що задовольняють будь-якому з критеріїв:

- актив передбачається реалізувати або він призначений для використання при звичайних умовах операційного циклу організації;
- актив призначений для продажу або його передбачається реалізувати протягом 12 місяців після звітної дати [1, с.32-33];

Дискусійні моменти можуть виникнути в ході оцінки і визнання дебіторської заборгованості. Відмінності в підходах до оцінки, визнання і розкриття інформації про дебіторську заборгованість в бухгалтерській звітності відповідно до МСБО і українських нормативних актів узагальнені в табл.1.

Таблиця 1
Основні відмінності між вітчизняними та міжнародними підходами до оцінки дебіторської заборгованості та її відображення в обліку

Показник	Вимоги українських стандартів	Вимоги МСБО
Визнання (відображення в обліку)	1) Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума; 2) визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	Визнання фінансового активу відбувається тоді, коли організація стає стороною контракту (договори), при виникненні зобов'язання по інструменту
Оцінка	Оцінюється за первісною вартістю, тобто дебіторська заборгованість відображається в обліку в оцінці, визначеною договором, і залежить від кількості і ціни проданої продукції з врахуванням знижок і надбавок, що надаються постачальником своїм клієнтам і покупцям	Визнання дебіторської заборгованості оцінюється за справедливою вартістю (за вартістю операції), включаючи за витрати по здійсненню операції, які прямо пов'язані з придбанням або випуском фінансового активу або фінансового зобов'язання). Після первинного визнання дебіторська заборгованість оцінюється за вартістю, що амортизується, із застосуванням методу ефективної ставки відсотка

Припинення визнання (списання величини заборгованості з балансу)	Дебіторську заборгованість, по якій пройшов термін позовної давності, інші борги, не реальні для стягнення, списують за рішенням керівника підприємства за рахунок резерву сумнівних боргів або на фінансові результати господарської діяльності комерційної організації.	Припинення визнання фінансового активу або частини фінансового активу відбувається тоді, коли організація втрачає контроль над правами за контрактом (договору) (коли вказані права реалізуються, припиняється їх дія або організація відмовляється від своїх прав або передає їх третій стороні)
Відображення в фінансовій звітності	У складі оборотних активів з класифікацією на довгострокову (платежі по якій очікуються більш ніж через 12 місяців після звітної дати) і короткострокову (платежі по якій очікуються протягом 12 місяців після звітної дати).	У складі поточних активів з класифікацією на короткострокову і довгострокову
Визначення суми резерву сумнівних боргів	Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів: 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; 2) застосування коефіцієнта сумнівності. За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами: — визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході; — класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення; — визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за 3-5 років	1.Визначення вірогідності стягнення заборгованості по кожному дебіторові і нарахування резерву лише по тих дебіторам, стягнення заборгованості з яких сумнівно. 2. Нарухування резерву в процентному відношенні від виручки за період. 3. Розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп залежно від періодів відстрочки і нарахування резерву в процентному відношенні, визначеному для кожної групи

Для визнання дебіторської заборгованості згідно з МСБО в обліку використовуються загальні критерії визнання активів. Для визнання активу об'єкт має відповідати наступним критеріям:

- існує вірогідність того, що організація отримає або втратить будь-які майбутні економічні вигоди, обумовлені об'єктом визнання;
- актив повинен мати вартість, яка може бути достовірно оцінена.

Ступінь ймовірності надходження (вибуття) економічних вигод оцінюється керівництвом компанії самостійно.

Оцінка як прийом в бухгалтерському обліку - це процес представлення об'єктів обліку в грошових одиницях виміру. Дебіторська заборгованість оцінюється одним з наступних методів: історичної вартості, справедливої вартості, чистої вартості реалізації, амортизованої вартості. У міжнародній практиці при первинному визнанні дебіторська заборгованість оцінюється за справедливою вартістю (за вартістю операції), включаючи витрати по здійсненню операції, які безпосередньо пов'язані з придбанням або випуском фінансового активу або фінансового зобов'язання.

Після первинного визнання дебіторська заборгованість оцінюється за амортизованою вартістю із застосуванням методу ефективної ставки відсотку. При цьому під вартістю, що амортизується, розуміється вартість фінансового активу або зобов'язання, яка була визначена при його первинному визнанні, за вирахуванням вартості його погашення, суми накопиченої амортизації, нарахованої з різниці між первинною вартістю і вартістю на момент погашення.

Ефективна ставка відсотка - це ставка, яка дозволяє привести плановані суми грошових виплат (вступів до погашення) до дисконтної балансової вартості фінансового активу або зобов'язання. За методом ефективної ставки відсотка розраховується і нараховується процентний дохід або витрати на виплату відсотків протягом даного періоду. При розрахунку враховується списання безнадійної заборгованості або визнання резерву під знецінення дебіторської заборгованості.

Останні зміни в МСБО показують, що облік за принципом справедливої вартості стає таким, що усе більш стає загальнозживаним. Під справедливою вартістю згідно МСБО 18 «Виручка» розуміється «сума коштів, на яку можна обміняти актив або погасити зобов'язання при здійсненні операції особами, які мають відповідні знання або бажають зробити таку операцію незалежними сторонами». Ця величина має бути отримана або очікуваною до отримання суми грошових коштів або їх еквівалентів з врахуванням знижок, що надаються кредитором.

Проте з урахуванням особливостей української ділової культури, ринку капіталу, а також законодавчої бази в країні не створені відповідні умови для реалізації концепції справедливої вартості [3, с.43-44].

Характерним для вітчизняної системи є те, що в Україні норми ведення бухгалтерського обліку чітко регламентовані, недотримання яких зумовлює різні типи відповідальності (адміністративну, кримінальну тощо). А в міжнародній системі обліку навпаки зазначаються лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку.

Таким чином, проблема застосування в Україні прийому оцінки активів і зобов'язань організацій за справедливою вартістю до теперішнього часу не дозволена. На наш погляд, це зумовлено наступними причинами:

- 1) українські фахівці побоюються вийти за рамки своєї компетенції і намагаються максимально дотримуватися діючих нормативно-правових актів;
- 2) визначення «справедливої вартості» сприймається як функція оцінювача, а не бухгалтера;
- 3) інститут справедливої вартості є досить новим для української правової системи обліку.

Оскільки у відповідності до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та П(С)БО 2 «Баланс» баланс повинен включати числові показники в «нетто-оцінці», тобто сума дебіторської заборгованості по рахунках: розрахунки з покупцями і замовниками» і розрахунки з іншими дебіторами має бути зменшена на суму резерву по сумнівних боргах, що обліковується на звітну дату на рахунку 38 «Резерв по сумнівних боргах». У вітчизняній практиці порядок створення резервів по сумнівних боргах розглянутий в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». На відміну від МСБО сума резерву по сумнівних боргах визначається за результатами проведеної в кінці попереднього звітного (податкового) періоду інвентаризації дебіторської заборгованості, а не за емпіричними даними. Причому законодавчо регламентується порядок формування сум резерву по сумнівних боргах і його максимальний розмір. Величина резерву коригується за результатами проведеної інвентаризації.

Згідно із МСБО мета інвентаризації — це виявлення простроченої дебіторської заборгованості для роботи із сумнівними боргами і підтвердження балансових даних на певну дату. Вона проводиться для реалізації принципу консервативності, тобто щоб не завищити активи компанії і не ввести користувачів в оману.

Як правило, інвентаризація може проводитися вибірково або суцільним методом. Не всі компанії можуть розіслати акти звірок всім дебіторам і кредиторам, оскільки кількість контрагентів може досягати декількох тисяч. Тому оптимальна схема інвентаризації - це здійснення звірки розрахунків зі всіма найбільшими контрагентами (такі контрагенти визначаються по сальдо на початок і на кінець періоду), а також вибірково звірка з певною кількістю контрагентів [1, с. 33-35].

У міжнародній практиці поширена інвентаризація дебіторської заборгованості аудиторами. При цьому акти звірки на бланку організації за підписом відповідальних осіб надсилають дебіторам з вказівкою як зворотна адреса поштових реквізитів компанії, яка проводить аудит. Це дає аудиторам впевненість у віддзеркаленні і правильності оцінки дебіторської заборгованості. Для цілей аудиту така інвентаризація проводиться зазвичай не частіше одного разу на рік, але для цілей обліку в компанії може бути організована більш частіша інвентаризація розрахунків.

Висновки. При порівнянні вітчизняної і міжнародної системи обліку можна зробити такі висновки: характерним для України є існування чітких норм ведення бухгалтерського обліку, які суворо регламентовані, недотримання яких зумовлює різні типи відповідальності (адміністративну, кримінальну тощо). А в міжнародній системі обліку навпаки зазначаються лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку, тому компанії, що ведуть бухгалтерський облік за міжнародними стандартами мають право самостійно обирати форми фінансової звітності, методи відображення в них інформації про певні об'єкти обліку, а також при встановленні відповідного рівня суттєвості, відображати у звітності лише всі суттєві дані бухгалтерського обліку. Отже, треба прискорювати приведення національних та міжнародних стандартів в єдину налагоджену систему для стимулювання зростання зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, між вітчизняними і міжнародними стандартами є вагомі відмінності, тому Україні слід удосконалювати систему обліку дебіторської заборгованості на основі міжнародної практики, проте обов'язково треба враховувати національні традиції і особливості ведення бухгалтерського обліку.

Використана література

1. Гаджиев Н.Г. Дебиторская задолженность в финансовой отчетности в условиях реформирования учета // Международный бухучет. – 2006. – №12. – С. 31-35.
2. Матицина Н.В. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №12. – С. 38-42.
3. Сурніна К. С. Облік дебіторської заборгованості у відповідності з національними стандартами // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Економічні науки. – 2000. – № 11. – С. 43-44.
4. Україна 2015: національна стратегія розвитку: зб. Текстів виступів засідання круглого столу / «Український форум». – К.: Укр. Форум, 2008. – 67 с.
5. Марусяк Н. А. Дебіторська та кредиторська заборгованість як основні фінансові регулятори кругообігу оборотного капіталу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 139-142.